

viri tribuit vetustissima græca editiones, in quibus exordiū Daniels liber ab historiā Susanne, ut temporis ratio servetur: unde primū ingentem sibi famam perepit illi ipse, qui postea se somniorum regis interpretet, et futurorum cognitorum clarissimum præstvit. Cū autem in eodem libro continetur Beli et Draconis contrari atque interempti narratio, quid dubitemus Daniēlem ipsum, et horum mirabilium effectorem, et rērum à se gestarum scriptorē agnoscere? Conferamus decimū quartū capitulū initium cum sexto capitulo, in quibus de gratia, quā apud regem valebat, sermo est; profectio cūdum esse virum invenerimus, nō duos, alterum alterius dissimilem: *Erai autem Daniel contra regis, et honoratus super omnes amicos ejus, cap. 14, v. 4; Daniel superabat omnes principes et saraphas, quia Spiritus Dei amplior erat in illo. Porrō rēs cogitabat constitutare cum super omne regnum, cap. 6, v. 3 et 4.* Atque hæc satis superque sunt p̄ re nostra.

Haud ignari quidem sumus Hieronymum progenitorum commentatorum in Daniēle duo dicere, que dubiam admodum hanc rem faciunt: alterum est, Apollinarium, et Enschium Porphyrio respondisse Susanne, Beli, et Draconis fabulas partem esse prophetas Habacuc filii Iesu de tribu Levi: alterum verò, secundum septuaginta Interpretes in titulo ejusdem Beli fabulae inscripsi: *Homo quidam erat sacerdos nomine Daniel filius Abda: ex quibus utrumque, quod possumus, latet. Nam si Habacuc ea scripsit, falso Daniels nomen supponitur; quemadmodum si idolum Bel à Danièle sacerdotio, sive à viro Levitico tribu subversum est, non Daniel propheta subverit, qui est tribu Juda, atque ex regio genere orum habuit.*

Verum huius questionis explicatio pendet ex iudicio Ecclesiæ de ea interpretatione, quæ vulgo septuaginta Interpretum dicebatur. Quā de re antequam quidquam discernamus, eundem doctorem Hieronymum prefatione in Daniēle loquentem audiamus: *Danièle prophetam, juxta septuaginta Interpretes, Domini Salvatoris Ecclesie non legant, utentes Theodosii editione: et hoc cur acciderit, nescio; sive enim quia sermo Chaldaicus est, et quibusdam proprietas à nostro eloquio discrepant, nonuerunt septuaginta Interpretes eadem lingue finitas in translatione servare; sive sub nomine coram aliis, necesse quo, non satis Chaldaeum linguam scient editus est liber; sive aliquid quia causa existet, ignoramus: hoc unum affirmare possum, quid multum à veritate discordat, et recto iudicio repudiatis sit. His positis: si interpretatio illa Daniels, quæ in editione Septuaginta circumferatur, multum discordat veritati, quoniam approbatum habebit in illis quæ de auctore quendam libri partum, et de Daniels persona in questionem venire possunt? Item, si ambiguit, an ignotus interpres Chaldaici sermonis imperitus editioni Septuaginta versionem suum mendosam inseruerit; quid est validum contra probatissimas interpretationes Græcas, contra sanctorum Patrum chorum, contra Eusebium ipsius hoc loco nobis oppositum, qui in viis propheta-*

rum agnoscit librum Daniels à Susanna historiā evordi?

Nunquam profecto credam septuaginta Interpretes viros et doctrinā et fide illustres peccasse adeo, atque ab Hebraicā veritate discordasse in propheta Danièle vertendo, quemadmodum et Origenes observavit editam eorum nomine interpretationem esse vitiosam, atque ab Hebraico exemplari discrepantem, ut propterea in Hexaplis, ubi Hebraicum etiam textum hebreum scripterat, et Græcis characteribus, Danièle ex septuaginta Sennibrium interpretatione prætermiserit, ne in eadem pagina esset in oculis omnium tanta diversitas. Quapropter et Hieronymus, comment. in Danièle, cap. 4, iterum monens iudicium *Magistrorum Ecclesie* reputidam editionem in volumine Septuaginta descriptam, eamque Theodosium suscepit, *qua et Hebrew, et veteris translationibus congruit, repetit se nescire quā ratione in illa septuaginta Sennibrium volumine tam multa prætereantur: id est utique, quia falsi eorum conscriptam nomine suspicabatur. Itaque non aberrarunt à verò, qui tradiderunt, ignotum interpretētiū nimirum sibi arroganter quod vidisset in historiā Beli et Draconis, Habacucum nominari, credidisse ab eodem quoque historiam illam in scripta relata, quoniam solebant prophetae, quia sibi accidebant, memoria prodere. Cū vero primū id sibi in annū indexisset, rēs per certo tenuisse, et capitulo illi, ubi historiam narrabatur, falsum titulum praeposuisse.*

Quid ergo Eusebius atque Apollinaris iudicium metuanus, qui et falsos codices secuti, calamias atque item Porphyriū declarare tantummodo quiescerunt et quae Septuaginta de Beli et Draconis historiā scripserunt, ipsi ad Susannam historiam quoque plus sequo traduxerunt? Quid verò spectat Danièle sacerdotem appellatum in versione Septuaginta, quando ea versio auctoritate obliteraret, faciliter à sciente Hebraicā Lingua explicaretur. Nomen enim *Chœn*, quod ut plurimum sacerdotem significat, interdum *principes*, *satripa*, et *Rabâ* cum Chaldaeo paraphrastā reddi debet. Sic lib. 2 Reg., cap. 8, v. ult., Vulgata nostra habet: *Fili autem David sacerdos erunt: at septuaginta Senioris, Chaldeus interpres, Syrus, aliquæ Arabs, principes, optimates consilio redditur. Non significatur ergo eo vocabulo sacerdos nomine Daniel Danièle Beli et Draconis subversorem de Levitico genere fuisse, sed auctis minoribus funetur.*

Colligunt denique in unum omnia, qui auctorem quendam Græcum alium à Danièle propheta arbitrantur, multum discordat veritati, quoniam approbatum habebit in illis quæ de auctore quendam libri partum, et de Daniels persona in questionem venire possunt? Item, si ambiguit, an ignotus interpres Chaldaici sermonis imperitus editioni Septuaginta versionem suum mendosam inseruerit; quid est validum contra probatissimas interpretationes Græcas, contra sanctorum Patrum chorum, contra Eusebium ipsius hoc loco nobis oppositum, qui in viis propheta-

giū alludens ait: *Angelus Dei zion, id est, scindet te medium: cum verò alter acusasset sub primo (lince), ait Daniel: Manet enim Angelus Domini gladium habens ut, n̄ p̄son, secet te medium.* Lusus autem ille in Hebraicā aut Chaldaicā verbi fungi nequit; Daniel ergo ea non scripsit, sed Græcus poēt fabula invento, qui arboreis à senioribus dictas cogitavit, quorum nomina ad secundi et scindendi significacionem transferunt. Secundū, Habacuc propheta, qui dicitur cap. 14, v. 35, ab angeloprehensus capillis, atque ad lacum leonum Babylonem delatus, temporibus Manassis regis Iuda floruit, jamque è vivis excesserat, ne poterat prandium messoribus paratum Danieli escenti in lacu apponere; igitur figuramentum Graecis hominis est chronologiam negligens, modo narratione sua oblectet. Tertio, ut cavillatur apud Hieronymum magister ille Judeorum: quis credat tantum fuisse oīi tribus pueris, ut in camino astutus incendiū metro londeret, et per ordinem ad laudem Dei omnia elementa provocarent? aut ubi existat in toti scripturā exemplum cuiusquam sanctorum gravi corpore volantis, et puncto horae tanta terrarum spatia prætereuntis? Non potuit ergo Daniel ineptas istas considerare.

Primum horum grave quibusdam videatur; verū nolis parum negoti faci. Etenim antiquissimis captiuitatis Babylonica temporibus potuerunt hebreaca aut Chaldaica secundi et scindendi nomina esse similia vocabulorum significantium *lentiscum* atque *ilicem*, cujusmodi similitudinem in Graecis idiomate reperimus: nunc verò quid nullas habemus voces Hebreicas prater Biblicas, nūlce suppetunt amplius ad ilium verborum lumen. Esse tamen potuerunt in Hebraico exemplari vocabula alīnd arboris genus significativa, quibus ponita à Danièle denotata alludere: sic v. g., si alter sonus dixisset visam à se in flagito Susannam *תְּרֵבָה תְּרֵבָה* sub *Thysra* (eupresso), alter *תְּרֵבָה תְּרֵבָה* sub *Hauda* (queru); respondisset autem alteri Danièle: *Angelus Domini ἦν εἶπει τοῖς, et subita tabe conficit;* alteri, *Ἄνθρακα μαλεῖται τῷ, et diris omnibus deroveit,* fuisse utique quadam soni similitudo in verbis sicut dissimilares. Atverò Græcus interpres eam ad sensum, non ad verba spectaret, inventre potuit arbores alias, in quorum nomine pariter jocaretur. Atque etiam in codice Hebraico nullus fuisse in verbis jocu, quemadmodum neque in est nona Vulgata; voluit tamen Græcus translator vel usus libertate interpreti non insolenter arborum nomina mutare ut acutius luderet, vel verbum verbo fideliter reddens eam inventire in Græco paranomasiam, quæ in Hebraico non resonabat. Accusandus fuisse latius interpres commenti et fictionis, si occasione capti vacuum *lentiscum* atque *ilicem* loquente ita Danièle induxisset; alteri, *non levè ergo, sed subito peribis;* alteri, *illico ergo secaberis,* ut certe facere potuit? vel si earum arborum loco posuisse sub arbore *malo*, sub *cedro*, ut protinus subjiceret: *abas in malam rem: cadat te carnifex?* Hęc igitur tanta non sunt, ut de rei veritate, aut scriptore dubitent.

Incertum est deinde, quā aetate Habacuc propheta

vixerit; ut inde patet quād lege sit argumentum à remultā controversiā petitur. Verū quidem, ut et suo loco notabilis, Habacuc, qui inter minores prophetas octavus est, sub initium regni Joachimi, futura prediebat: presentem enim, aut proximan saltem Hierosolymorum, et Sæde cladem, cap. 1, et Nabuchodonosoris primum interlandam potentiam, post ad feruum statum dejectionem vaticinatur; nihilque est in tota viri Danièle propria, ex quo conqueratur autē Manassis captiuitatem locutum Dei nomine. Quare aquilis utique fuit temporum Danielis, ut Epiphanius, Hieronymus, allorumque Patrum sententia est, in quā et fuit Clemens Alexandrinus, qui lib. 1. Strom. habet: *Prophetabant autem etiam tempore Sædeclie Jeremias adhuc, et Ambacum (sic enim vocatur a Græcis propheta).... tunc propter Draconem Daniel injectus in Iudeorum: quis credat tantum fuisse oīi tribus pueris, ut in camino astutus incendiū metro londeret, et per ordinem ad laudem Dei omnia elementa provocarent? aut ubi existat in toti scripturā exemplum cuiusquam sanctorum gravi corpore volantis, et puncto horae tanta terrarum spatia prætereuntis? Non potuit ergo Daniel ineptas istas considerare.* Reliqua ab Hebreorum præceptore allata homiis non Danielis scripturam modū, sed blasphemī accusantis Deum. Illasis flammā pueris divino beneficio gaudium erupit, et divinarum laudum prædicatio, in quā versari diutius potuerunt cursus omnibus soluti; potuerunt et metro ludere, utpote litteris erudit, ut usus sosp̄ creditur David vel in magnis doloribus: quamquam ignoramus solitane, an stricta oratione cecinerat. Si inter medius cruciatu, Deo avocante animalium à sensibus, martyres illustris divina virtus testimonia dederunt; quidni pueri Hebrei nullo dolore percidi divinarum laudum precones fuerint? Hebrei, qui insigni quodcumque miraculū solerant publicis laudibus celebrare?

Esi verò non existet in veteri Testamento exemplum hominū corpore abrepiti, atamen immensa est, finemque potestia cali non habet, et quidquid voluerit Deus, parerunt est. Ne dæmoni quidem Hebrei vim negant arripiendorum hominū, et ferendorum per aeris spatiā; quid ergo angelū mala permittunt, id bono non concedant? Verū non ignorant Hebrei Eliam in altissimis locis subito abrepitum, et Enochum translatum à Deo nupsitum apparuisse. Quod plus quā satis est ad recentiorum Hebreorum perversitatem retundendam, ne plura adjicantur.

ARTICULUS XXII.

De duodecim Prophetis minoribus.

Duodecim minores Prophetas unico articulo complectimur, quemadmodum in unicū volumen oīi apud Hebreos omnia eorum opuscula includebantur,

ut Origenes et Hieronymus affirmant: atque etiam nūm præfixus omnibus titulus duodecim prophetarum declarat nullam inter eos distinctionem notam interfuisse. De his autem decrevimus pauca dicere, quantum sat est, ut ea notio habeatur vetustatis orationum, quæ quisque edidit: nam de rei divinitate quid opus est loqui? Quid enim potest esse diuinus, quām res futuras providere, animo cernere, pronuntiare, quod est argumentum certissimum divini Spiritus mentem moventis? quid autem ineptius, et indigne philosophos, quales se faciunt Spinoza, Hobbesius, Pteryrius, quām phanatica pertinacias animi prejudicia sequi; firmissima verò antiquitas presidia, quibus unice munipium, diruere? Itaque non de divina vi minores prophetas incitante, sed de ceteris adjunctis ad eorum statem, patrem, cognationem, ad prophetarum materialm, ad vita genus pertinentibus restat inquirendum, ut hanc rerum memoria fatetur: quam sanè vetustate multum evanuisse fatetur ultra, ne quis plura à nobis postule, quām præstare suscipimus.

Ordo prophetarum, et distributio alter in Hebraicis codicibus, aliter in grecā septuaginta interpretatione reperitur. Hebreorum, quem secutus est Latinus interpres, hic ordo est: Osee, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Micheas, Habacuc, Sophonias, Aggeus, Zacharias et Malachias. Graecorum vero, quibus accessit Eusebius: Osee, Amos, Micheas, Joel, Abdias, Jonas, Nahum et reliqui: non enim praeter illa differentia est ab Hebraicis Biblio. Ex his duobus prophetarum ordinibus neuter est, iudicio nostro, in quo seruator temporis, quo quisque vaticinari coepit, et si multi in eadem tempore incidenterit, et vix alter alteri aetate præstiterit. Si enim ad chronologię leges dispositio propter eum liborum exiguntur, arbitrarius rectius ductum iri initium à Jonā, deinde Osee, ut in cursu indicabimur. Sed quicumque demum prophetarum sit, qui reliquias officio prophetandi antecesserit, non est à latini codicibus recendendum in vita, factisque eorum duodecim ordine dicendis, in quorum agmine idem primus Osee describitur, quod initio prophetie sit: *Principium loquendi domino in osee.*

Itaque Osee filius Beeri primum inter minores prophetas locum obtinet, quem fuisse ex tribu Issachar, urbe Belemoth, pseudo-Epiphanius, et pseudo-Dorothus retulerunt incertā prisus fide. Quō tempore oracula ediderit, initium operis demonstrat, sive illud propheta ipse, sive Esdras apposuit: *Verbum domini, quod factum est ad osee filium beeri in diebus ozie, joathan, achaz, ezekiel regum iuda, et in diebus jeroboami filii joas regis israel.* Cām ergo nomen libro præfixum sit, et propheta de scipo sp̄lo loquatur, injuria quereretur auctoꝝ prophetie esset Osee. Ista enim adjutatio nos monet Osee filium Beeri, licet cum Isaiae aetate convenerit prophetas Isaiae prævertisse. Nam eum Osee coepit sub Jeroboamo futura prænunliare; anno verò 27 Jeroboami, qui annos quadraginta Israelem tenuit, regni initium habuerit Ozias, sequitur Oziam secundum annos 14 imperii

attigisse, quando Osee res futuras providit. At Isaiam supra explicantes diximus pariter anno Oziae 25, Isaiam prophetasse; Isaias igitur est Osee propheta posterior.

In Samariā vixit Osee, ibique prenuntiavit multum ad Judam, tunc ad Israelem spectantia. Utramque Israëlis captivitatem predixit, alteram quoniam tribum abductarum per Teglatphalassarem, alteram omnium, quā extinctum omnino regnum Samaria est per Salmanassarem. Synagogam repudiavit iri à Deo, non modo verbis, sed et factis significavat, propterea accidit ad Dei cultum gentilium interterritorū idololatriam Israeliticu[m] populo[rum] obiectum, excludimus minatus est scelerum ponam; in his tamen malis ad levandas avimos inieci spem liberatio[n]is ab angustiis, solati et felicitati, si implorare criminum vendi ad Dominum reverteretur. Evidem datum ad Deo factum propheti ducenda uxoris adulteria, et suspiciendi ex liberos, videtur et Dei maiestate indignum, et à prophete officio alienum; sed cum Basilio, Augustino, plurimisque Patribus explicandum est de decadua militare olim adulterios polluta, futurā deinde casta viri uxore post niplias, quo indicaret gentiles olim ignorantes Deum, ad Deum accessores, ex hisque constitendum Ecclesiam sponsam Christi, qui alterius fidei servasset. Stylus Prophetæ pressus est et vehemens, commendovis animis aptus, et gravium sententiārum plenus, nullaque hilaritate conspersus.

Osee prophetam Joel consequitur filius Phatuel, quem ē tribu Ruben, seu potius Gad genū duxisse, ut plurimum sancti Patres coniectant. Quòd à prophetice capite abest temporis nota, ignoratur quibus temporibus ageret: quo circa Patres atque interpretes dissident. Hieronymus facit Osee prophetę parem; quia, inquit, in Hebreo textu libri Propheterum eum inter se ordinem servant qui auctores vixerint; cūm verò nulla Propheteram libris est temporis inscriptio, tum quibus temporibus prophetavit, qui proximè antecessit, ad ea pertinet et sequens. Verum quis S. doctorem certiorē fecit, servato etatis ordine, in Hebraicis codicibus dispositos esse Propheterum libros? Certè Graeci interpretationis hac non insedit opinio, quī ab Hebraicis exemplis non recessissent, neque ordinem perturbassent inversā distributionē, si cogniti temporum ex liborum cognitione pendisset. Sed et Jones prophetā quanto loquo descripsit, cūm Amos sit tertio, totam S. Doctoris rationem convellit: nam Amos indubitate post Jonam prophetie numerō floruit.

Lyranus et Vatabulus aiunt, prop̄ tempora Ioram filii Achab, regis Israel, Joæl vixisse, quia famem prædictum, que Joram regnante populum in maximis angustiis adduxit; sed amone inopinat sibi Joram septem annos perdurasse compertum est; quam verò prævidit Joel, uno, vel altero anno erat, perduratura, si alii credimus. Hebrei in *Sedē Olām* in tempora Manassis tempus vita Joæli conferunt; alii in Josie annos proper causam superrēmē notatam; quia

scilicet, Josia regnante, terra nullus dedit fructus, ut initio capituli 14 loquitur Jeremias, quod ipsum est à Joæli dictum sub fine primi capituli de tēre vastatione, tritici charitate atque animalium interitu, deficiens pasculos. Imò verò id probat potius ignorari, utrum Joæl terram Judee, an Israëlis premebam stoliditatem significare volerit; non autem Joælem Manassis, aut Josia fuisse aqualem. Deinde Jeremias vitio et maleficio nature vacuatum fructuum tribui: Joæl autem hostium incursioni ciborum omnium egestatem; non ergo videtur casus idem predicti ab altero prophetā, ab altero narrari. Heserius, et Petrussonus è contrario ponunt Joæli ante Amos Prophetę oracula: nam et Amos, cap. 4, exprobavit perversum populum, ne gravissimā quidem penitū (penitū utique quam minatus erat Joæli) eruditum, ut reverteretur ad Dominum. Optimum id quidem, si semel tantum famis flagello cœsus fuisset populus vel Judæa vel Israël: sed cū bis, et tertium plagas accepit, herebimus semper in iuncto, quam potissimum Joæl denuntiatur.

Denique recentiores interpres ut plurimè putant certò colligi posse Joæli Deum adfuisse post eversum Samaria regnum; quoniam et nusquam de Israëlis regno sermo est in tota prophetia, et Israëli jam in servitudinem arreptum, caput 5, vers. 2, evidenter inuitiis verbis: *Disceperat cum eis ibi super populo meo, et hereditate mea, Israel, quos disperserant in nationibus, et terram meam disiverunt.* Neutra tamen ex hisce dubiis causis efficit, quod volunt. Nam primò incertum est, an nihil verborum Joæli ad Israëlis regnum referatur: est enim tempus in controversia, an Deum populo Israëli iurat dicat, paratimque poenas fame repeatere. Secundò verò potius Prophetā, ut solent sc̄p̄ homines prophetico spiritu acti, futurum Israëlitici populi dispersionem tanquam preteritam commemorare.

Quamobrem non video quā certa ratione definitiæ Prophetæ valeat, quanquam conjecturis utrinque certetur. Contenti igitur simus dicere mala multa Joæli Judiis denuntiare; hortatorum esse, ut à peccatis recedentes planctu, jejunio, oratione Deum sibi devincent; presens divinum auxilium afflitorum polliceri, quo amplissimis, tam anima, quam corporis bonis abundant; ulturum Deum injurias gentium in filios Judæa; eternumque Dei regnum à monte Sion constitendum atque amplificandum: ista verò omnia Prophetam describere orationis genere vivido, incitato, figurarum pleno. Cujus rei monumentum est oracula contra Judæos à quatuor potentissimis nationibus opprimendos, sub symbolo crucis, locusta, bruchi et rabiñis; quorum primum Assyrios, Babylonios, Chaldeos; alterum Medos, et Persas; tertium Macedonias, et peccastricum Seleucidarum progeniem; quartum Romanos urbē et templo ultimum excidium illatorum significat, ut explicat Iudei, et Hieronymus ipsorum interpretationem probans. Divinæ illustratio[n]es, quā Prophetæ mens perfusa est, testimonium habemus ex Apostolo Petro, Act. cap. 2, v. 16 et 17,

et Paulo, Epist. ad Rom., cap. 10, v. 15; ille dona Spiritus sancti in novā lege effundenda confirmat auctoritate Joæli: *Dictum est per Prophetam Joæli: Et erit, in novissimis diebus effundandis de Spiritu meo super omnes carnem, et prophetabunt filii vestri et filiae vestre...* Joæl, cap. 2, v. 28; ista omnium gentium saltem contineri divini nominis invocatione docens Joæli verbis: *Et erit: Omnis quicunque invocaverit, nomen Domini, salutis erit, ibid., v. 32.*

Joæli oracula expedit Amos prophetā, pastor ex vico Theœ, in tribu Juda, si Eusebium, Hieronymo, Theodoreto aliquis assentimur. Verum, cū in Bethel primum fuerit Dei Spiritu excitatus, nempe regno Israëlis, atque Iuliane amas sacerdos Bethel abegit, quid ille Jerooboam atque Israëlis populum liberimè reprehenderet, et gravissima mala ministraret; non est omnino à vero absimile, quod pseudo-Epiphanius ait, à Theœ tribus Zabulon, aut Theœ tribus Aser, ut visum est Cinachio, Prophetam originem habuisse; à rego vero Israëlis depulsum, sedem in terram Juda transtulisse. Dixit enim Amasias ad Amos cap. 7, v. 12 et 13: *Qui vides, gradere, fugi in terram Juda; et comedere ibi paneum, et prophetabis ibi. Et in Bethel non adiicies ultra, ut prophetes; quia sacrificatio regis est, et dominus regni est.* Cur autem non dixisset: *Alii in domum tuam, unde venisti, siquidem ē terrā Juda prophetatum venerat?* cur exprobatur ei non est, nihil ad se adveniat pertinere terram Israëlis? Sed sive in Juda, sive in Israëlis regno natus sit, certè regnante Jerooboamo II in Israel atque Ozia in Judâ dum gregum sequeretur, à gregi abstractus ad populum Israëlis alegatus est à Deo, biennio antequā terra motu concuteretur, ut ipsem sub propheticis initium narrat. Terra autem motus, quo contraria Hierusalem est, dicitur à Hieronymo, Josepho et veteribus communiter, ac recentioribus interpres in ea Oziae tempore incidisse, quando thus adulere Domino, et sacerdotialibus officiis fungi audacter rex intentaverat. Verum ab aliis ad primos annos regni Oziae cum postremis Jerooboami annis concurrentes refert concussio terra; quid idem consentit maximè cum initio prophetie, quod innuimus.

Hinc tamen appareat Amosum antiquum prophetam fuisse, Osee atque Isaiae auctores parem. Tota ejus prophetia versatur circa decem Israëliticas tribus, quas periclitum regni ac populi servitum minacis monet, eti asperitatem sermonis aut finem dicendi emolliat, jubatque eas bene sperare futuram à malis levitationem, et felicitatem; non aliam sanè, nisi quam Messias attulisset. Prophetæ sermo rusticior est, sumptis exemplis à posteriori minere atque instrumentis artis quam noverat, ut alibi cum Hieronymo adnotavimus. Non est autem minus divinus, quod futurorum cognitio satis probat; nec mihi certum est Amosum ipsum prophetias suas scripto relinque: ex quibus intelligimus eundem, qui à Deo accitus erat ad Israëlitici populi reprehensionem, et imagines sibi propounderat, fuisse et viarum rerum scriptorem.

De Abdi nihil habemus certioris quā virum fuisse

divinæ voluntatis interpretem; patrem, patriam, tribum, unde genus duxerit, ignoramus. Hieronymus ad Hebreorum sententiam accedit à dispensatore regie Achab domis prophetam non distinguens de quo lib. 5 Reg., cap. 18, v. 5 et seq., sermo est. Ipse à Jezabelis furore centum prophetas quos impia mulier neci destinaverat, subtractos, absconsosque aluit, pseudo-Epiphanius, et pseudo-Dorotheus ait esse Abdiam illum Proselytum Pentacostarchum ab Oceania missum ad Eliam post duos centuriones igne absorptos, quem sua pictas ab omni offensione liberavit. Alii Abdiam eum esse malunt, quem Josias operibus templi prefecit, lib. 2 Paralip., cap. 54, v. 12. Alii post eversam Hierusalem cum Jeremias atque Ezechiele comparant, colligentes ex Prophetæ scriptis incursions Chaldeorum, et urbis vastitationem jam evenisse. Verum cur non dicimus vivisse, Achazo regnante, quando Idumei conjunctis armis cum Israëlico populo tribum Iuda bello laecessiverunt, siquidem prophetia eventuram Iudaeis malum complectitur?

Sequitur Jonas filius Amathi ex orbe Geth prope Dio-Casareanum, Tribus Zabulon in Galilee, qui vaticinis claruit, regnante Jeroboamo II, quin et eius patre Joaço rege Israëlis, atque Ozia sive Azaria rege Iuda. Supervacuum propterea est Rabbinorum doctrina confutare, vel in medio ponere, qui somniarunt Jonam vel à Prophetâ Abdâ genitum, vel filium Videi Sareptana, quem Elias à morte suscivit, vel filium mulieris Sunamitidis ut revocatum precebus Elisei. Quid enim juvat illam versus questionem, cùm Scriptura sacra, lib. 4 Reg., cap. 14, v. 25, omnino dicitur, ubi de Jeroboami victori agitur à Jonâ prævisi? Ipse restituit terminos Israel ab introitu Eman usque ad mare solitudinis, juxta sermonem Domini Del Israel, quem locutus est per serum suum. Jonah filium Amathi prophetam, qui erat de Geth, quæ est in Opher. Unde colligimus Jonah fuisse propheta exterius, quorum opera ad nos devenerunt, licet fortasse prophetam suam scripto non tradiderit, nisi quando Osse suas pariter edidit. Nam convenienter interpretes Jonam, imperante Joaço patre Jeroboami, vaticinium de amplificatione Israëlici regni dixisse. Itaque Osee, qui Jeroboamo jam regnum tenente copi propeca minus agere, Jonah habuit se superiorem.

Nemo prophetarum revocationem Christi Domini ad vitam atque Evangelii veritatem gentibus annuntiandam illustris presignavit, quam prophetas Jonas, qui in se Christi Domini imaginem pretulit, et Ninivitas eum Hebreo populo nihil commune habentes ad penitentiam adduxit, quod est tunc prophetici libri argumentum. Jusserset enim Deus Jonah in Nînive proficisci, et urbis subversionem denuntiare. Aggrè tali propheta mandatum Domini, quod fugiens in Tharsis declinavat. At coptæ tempestate, jacisque sortibus, cuius causa commoverat, dejectus in mare est, quem immans pîcis ore prehensus, absorptumque post triduum in littus ejecit. Rorsus Dominus mandatum dedit ingrediendi itineris in Nînive; abit

Propheta, subversum iri urbem dixit; sed territum regem, et cives penitentia admissi peccati subiens ab imminenti certoque extermino, tum liberavit. Quare dolut Propheta se vaticinatum frustra, visumque somniastorem potius quam Dei nuntium; sed novo exemplo ostendit Deus imperit esse conquestum. Historiam hanc contingisse sub Assyriorum rege Phal Sardanapali, qui regnabat in Nînive viri eruditū coniuncti: hanc et Christus Dominus confirmat, non nisi signum prophete Jonâ se datum dicens, Matth. cap. 12, v. 39, 40 et 41, quo et libri Jonâ auctoritate predicavit, quam impissime quis contemneret. Mortis genus et locum migrationis adnotauit pretermittimus, quippe incerta omnia putamus.

Sexto loco Michaelas Prophetarum catalogo insertus est, propheta è vico Morashî, sive Moreschî prope Eleutheropolin ad meridiem urbis Hierosolymæ in tribu Iuda, ut Hieronymus docet. Hujus vaticinia protulit sum sub Joathane, Achzo, et Ezechie regibus Iuda, Mich. cap. 1, v. 1, post alias jam memoratos Prophetas; est igitur alter à Michaela, qui viventibus Achabo, et Josephabe regibus Israel et Iuda, prophétasse traditur lib. 5 Reg., cap. 22. Michaela nostri exemplo se tuebatur Jeremias, cap. 26, v. 18, quando designatus ad necem à Joachimo, quod populum minucius dictis terruisse, ita se parato supplice subduxit: *Michaelas de Morashî fuit propheta in diebus Ezechie regis Iuda...* dicens: *Hec dicit Dominus exercituum: e Sion quasi ager arbitritur, et Hierusalem in acervum lapidum erit, et mons donis in excelso sylvarum...* Mich. cap. 5, v. 12. Numquid morte condemnavit eum Ezechiel rex Iuda, et omnis Iuda? Vidi iste contra Samariam, et contra Hierusalem mala, utriusque populi abdictionem in servitatem, et terræ desolationem prænovit. Sed et unde futura esset absoluta utriusque liberatio per Jesum Christum spectans animo, spiritalis animarum angustias aperte monstrauit is precipitum verbis capituli 5, que vel sacerdotes et Scribe de Messia scripto intellexerunt et retulerunt ad Herodem interrogantem, ubi Christus nascretur, Matth. cap. 2, v. 5. Stylo uitiorum sublimi, non tamen difficult ad intelligendum.

Propheta Nahum Ezeclœa dicitur initio prophetice vel a Ezeclœi parvulo Galilee vico, ut ait Hieronymus, vel à patro genero et nomine: utrinque enim interpres reputant illud Prophetæ agnomen. Tempus vite pariter ignotum est, neque licet ex prophetice argumento illud judicare. Agitur ibi presertim de Nînivitarum superbìa coercenâ, qui, quod populum Del vexaverint, et à sceleribus non recesserint, penas dabant clade urbis et regni excidio. Verum isti nibilo doctiores nos faciunt de Prophetæ aitare. Josephus, Antiq. Jud., lib. 9, cap. 11, in fine, sub Joathane rege Iuda prævisam à Dei viri Nînivitarum cladem ait, centum et amplius annos, quam sub Josâ inferretur. Hieronymus, Theodoretus, et Theophylactus post captivos abductos Israëlitias à Salmanassare Nahum prophetam egisse sentient sub Ezechiel; alii sub Manasse ejus filio. Unum id constitui potest ex vaticini

materiâ Prophetam fuisse Josâ antiquorem: nam ut Hieronymus inquit prefatione in Jonam: *Quoniam ad historias tan Hebras, quam Graecas perire, et maxime Hebreotum, legimus Niniven, regnante apud Hebras Josâ, et Astyge rege Medorum, fuisse subversam.* Prophetæ oratio figuris est et similitudinibus abundans.

Igurator similiter tribus, et patria, unde ortus sit, Habacuk propheta, atque actas quâ vixerit. E tribus Simeon loco Bethzæ, inquit pseudo-Epiphanius et pseudo-Dorotheus, Hebrei scriptores paulo ante captivitatem Babyloniam, Manasse vel Joachimo regnante tempore vita Habacuchi constituant. Epiphanius dicit Sederic et Jerome aqualem; Hieronymus eundem esse Habacuchum in historiâ Beli et Draconis postremo. Danielis capite commemoratum putans, multo Danieli concordum. Versimile sanè est ad Josâ, vel Joachimi atatem referri oportere prophetam Habacuchi intitulum. Novit enim Deus revelante januam immunitam Jude regno Chaldaeos ad ulciscendam scelerâ Massassis, quod visus est primis versiculis capituli 1, indicasse: *Quia opus factum est (Szeptuaginta, noui, facit; Symmachus yesterday, sic), in diebus vestris, quod nemo credit, cùm narrabitur. Quia ecce ego suscitabo (hebr. inca mecum, ecce ego suscitabo) Chaldaeos, gentem unaram, et velocem, ambulantes super laitudinem terre, ut possident tabernacula non sua, vers. 5 et 6.* In libro autem 4 Reg., cap. 25, post celebratam summis laudibus Josâ regis piætatem vers. 26 et 27, auctor adnotat: *Veritatem non est aversus Dominus ab irâ furoris sui magis, quo iratus est furor ejus, contra Judam, proper irritaciones, quibus provocaverat eum Manasses.* Dixit itaque Dominus: *Etim Judan auferam à facie mea, sicut absoluī Israel...* Haec propheta vaticinia obscurâ sunt et intellectu difficile.

Sophonia actas, et parentes primo vaticinij versicolo notantur: *Verbas Domini quod factum est ad Sophonianum filium Chusi, filii Godolius, filii Amarus, filii Ezechie in diebus Josie filii Amon regis Iuda.* De tribu vorâ et patriâ non nisi incerta omnino sunt, que pseudo-Epiphanius tradidit, virus fuisse Simochium è monte Sarahatha. Probabile tamen est Prophetam vaticinatum esse antequam Josias studiisset bei cultu et legis observationi, omnesque à Manasse inductas sacrilegas abominationes sustulisset. Nam contra idolatriam, reliquias scilicet Baal, et cultores militis coeli, et sacerdotes domum Domini complentes inquit ac dole vehementem habet orationem, propter quæ dominum irâ successum homines et urbem exterminaturum prædictit.

Tres consequentes prophetas Aggeum, Zachariam et Malachiam posteriores reliqui temere R. Isaacus Abravanel choro prophetarum depulit, quid ad Synagogæ magna corpus perficerent, unde non prophetæ, sed sapientes populo dabantur. Numquid enim prophetæ manus cum sapientis officio repugnat, ut qui unum sustinerit, fungi altero nequeat? An non lib. 1 Esdræ, cap. 5, v. 1: *Aggeus propheta, et Zacharius filius Addo prophætes ad Iudeos dicuntur?* Quiomodo

deinde duodecim prophetas posteriores numeraretur hebreus canon, si eo numero isti tres non includebentur? aut quomodo futura et remota providissent, cognitione futurorum subtletâ? Prophetæ igitur sunt non inferiores reliquis, nisi quia illi etate præstiterunt.

Primus horum Aggeus est, quem ignoramus quis sit atque unde venerit: nihil enim Scriptura exhibet. Post solutam captivitatem Babyloniam verbo suo Deus Prophetam docuit, instruxit, armavit in anno secundo Darii regis, in meso sexto, in die unâ mensis..., cap. 1, v. 1, ejusque opera usus est ut Zorobabelum filium Salathiel ducem Iuda, et Jesum filium Josodech Magnum sacerdotem urgenter ad templi redificationem, que usque tum prætermissa famem terraque sterilitatem induxerat. Populi dux, et magnus sacerdos, et populus hortatione commoti, manumque operi admoventes die decimâ quartâ, confirmati magnopere sunt a Prophetâ die vigesimâ primâ mensis sequentis maiorem futuram priore gloriam illius domus, eti non esset ornatus, neque auro argentoque distinctus; quia presentiâ suâ desideratus sancti gentibus eam colonestasset, fecissetque gloriōsum: quo apertissimè monedantur Messiam venturum, prinsipium domus illa collaboraret. Iterum die vigesimâ quartâ mensis noni Aggeus, sterilitate depulit, annonam abundare divino beneficio cepisse ostendit populo, ex quo templo fundamenta jacebantur: unde certior fieret, charitatem negligens prenam fuisse. Demum Zorobabeli aucturum Deum pollicetur. Dilucida est Aggei propheta atque historie similis.

Darim regem, cuius anno secundo Aggeus ducem, sacerdotem, populum ad inchoandum domus Dei adficiūt, esse filium Hystaspis, quartum à Cyro Persorum rege, cum Josepho, Clemente Alexandrino, Hieronymo, Theodoreto atque interpretibus communiter nobis placet, ut Chronologie ratio postulat; non autem Darium Nothum dictum, filium Artaxerxis à Cyro rege nonum, ut Scaliger est opinatus. Eoimvero, sicut loquebatur Aggeus, cap. 2, v. 4, aderant qui prior templum aspercerant, et testes esse poterant, ad prioris formam posterius construi: *Quis in rotâ est derelicus, qui videt dominum istam in gloria sua primâ, et quid vos videtis hanc manu? numquid non ita est, quasi non sit in oculis vestris?* quomodo verò presentes adhibere testes potuerit Prophetæ, si sub Dario Notho scripisset, qui plus quam centum septuaginta annos agitasse debuit? nam à Cyro ad Darium Nothum centum quadraginta anni efflexerunt. Judei vero initio regni Cyri plus quam annos triginta duriā servitute premebantur. Scaliger autem causam non juvat Esdræ testimonium, lib. 4, cap. 4, v. 6 et 7, in quo mentionem facit Assueri et Artaxerxis majorum Darri, quos esse putat Xerxes atque Artaxerxes Longimanum, qui Darium Nothum antecesserunt. Etenim qui Scripturarum lectio assueverunt facile intelligunt nomina Assueri et Artaxerxis omnibus Persarum regibus esse communia, ut facile illi compellari potuerint Cambyses, et falsus Smerdis, vel Cyrus ipse et

Cambyses, vel etiam unus Cambyses, cui Scriptura duplex nomen tribuit.

Zacharias pariter, qui anno secundo Darii filii Hystris prophetabat, ad templi instauracionem Iudeos cohortatur, monens simul ne idolatriam, vita, duritatem patrum iniuriantur. Affirmat Deum propitium futurum populo et benevolum; mala exteris gentibus parata minatur, et bona è contrario, quibus Messias est Dei populum cumulatibus amplissima pollicetur: que omnia visis, figuris et anaginatis primus involuta ipsem expicit. Initio prophetici libri se *Zachariam filium Barachie*, filii Addo appellat; contra Esdras, lib. 1, cap. 5, v. 1, de ipso loquens Zachariam simpliciter ait: *Zacharias filius Addo*. Verum quia frustra contorqueantur distinguendo Prophetam naturam Barachie; *lege* verò, aut *adoptione* esse filium Addo, planius est dicere ab Esdrâ filium pro nepote, et patrem pro avo accipi, ut sepè in Scripturis Arus iste à Hieronymo putator ille Addo esse, quem Deus misit ad Jeroboam sacrificantem in Bethel, lib. 5 Reg., cap. 15, v. 4; sed major est ejus Addo ab hoc Zacharia distanta quam que inter avum et nepotem intercedere possit. Zacharias verò noster inconsultò altero Zachariâ filio pariter Barachie non distinguenter, enijs mentio est in Isaiae libris, cap. 8, v. 2, propter longum intervallum inter Achazum regem Iuda, ad cuius tempora ille pertinet, et Darium filium Hystapis, qui permittente construi templum, iste prophetavit. Eadem de causis non potest esse alter Zacharias, qui Joasi regis mandato in atrio templo lapidibus oppres-sus interiti, lib. 2 Paralip., cap. 24, v. 21.

Utrum verò Zachariam prophetam iis verbis Matth. cap. 23, v. 35, diceret volunt Christus Dominus: *Ut veniat super eos omnis sanguis justus, qui effusus est super terram a sanguine Abel justi, usque ad sanguinem Zacharie, filii Barachie, quem occidit is inter templum et altare;* et propter violentiā morte perierit Propheta, magna dissensio est. Hieronymus, enim videtur genus mortis cum Zachariâ filio Joäde, de quo in Paralipomenis narratur, convenire, eum à Christo commemorari consuevit, neque dubitavit quin legendum esset apud Mattheum, usque ad sanguinem Zacharie filii Joäde (nec mirandum est si permutata sint nomina, atque unum pro altero possum: nam Barachia dem valet ac *benedixit Dominum, Joäda Dominum novit;* atvero benedixit Dominum qui novit, et novit qui benedicit), ut in Nazareorum Evangelio legitur: *In Evangelio quo uitatur Nazarei pro filio Barachie filium Joäda reperimus, lib. 4 Comment. in Matth., cap. 25.* Contra affirmat Origenes, post quem multi Patres abeunt, Zachariam prophetam inter templum et altare crudelissimè à populo necatum, quod perspicue Christus dixerit Zachariam, qui illud mortis genus pertulit, esse filium Barachie. Quis enim dicere audeat vel mente lapsum Evangelistam mutuisse nomen patris, vel in Graecos codices et Vulgatam Latinam mendum irreppisse? Falsum deinde est histiorum à Christo paucis indicatum apertè ad Zachariam filium Joäde referri, quod S. Hieronymus confidenter

assumpsit. Non fuit ille inter templum et altare occisus; sed in atrio domus Domini, in atrio quaque populi. Debuit et Christus, ut a primo justo per summam nequitum occiso exorsus est, ita in ultimo prophetarum desinere, ut complectetur sanguinem omnem justorum effusum, cui gravissima pena erat constituta; et post Zachariam Joäda filium, nulli ali prophetae et justi viri trucidati sunt à Judeis; non ergo Zachariam filium Joäde, sed prophetam nostrum Christus Jesus nominavit.

Pondus suum habent haec argumenta, non dissimilans; verum adeò facit ad defendendum Hieronymi sententiam exemplum Christi Domini, ut plane de historiâ Zacharie filii Joäde, locutus Salvator noster videatur. Zacharias iste moriens inquit: *Videbit Dominus, et requiri, id est, uiciscetur injurian Dominus.* Haec autem verba præcipuè Christus spectavit, significans tempus præpō adesse, que Deus peccatum totius malū nuntiis suis irrogati repeteret. At quisquam legimus illum justum Zacharium nomine à Judeis interemptum præ Dei honore et Religionis zelo, aut ullius Zacharia sanguinem esse vindicandum, nisi unius filii Joäde. Præterea Christus historiam attingit prouul dubio compertam omnibus, aqua in Hebreorum libros perinde relatum ac Abels homicidium. Quamobrem si neque Scriptura, neque, quod minus est, ullius veteris probati auctori testimonio traditum est, Zachariam Prophetam præ Deo sanguinem depudidisse; inò verò in paco quievisse Isidores, Epiphanius, Dorotheus affirmant, de hoc prophetâ sermonem Christus habuisse non videtur. Ego verò non solùm moveor auctoritate Isidores, Epiphani, Dorothei affirmantium Zachariam prophetam in pace quievisse; verum etiam vix induci possum ut credam aut Judaeos pulu ante dura servitio vineis exemptos, cuius recentissima erat memoria, prophetis addictos, templi adiectori strenue incubentes tantum scelus admisisse, quo divinam iram iterum provocarent; aut Malachiam minorum criminum reprehensorum dissimulasse cum cedem nefariori, tūm sacra ædis vix à fundamentis inchoato profanationem. Itaque non immerit sententia cum D. Hieronymo Zachariam Joäda filium à Christo Domino indicari.

Planioribus quidem verbis in Graecis, Latinis, ceterisque orientalium linguarum translationibus legitur, usque ad sanguinem Zacharie filii Barachie; sed vel Joäda binominis erat, aliter et Barachias appellatus; vel sensu retento, mutata solùm littera vecavit Christus re Joädam, qui verbo est Barachias, ut Æter sollebat apud Hebreos: (nam Joäda, agnoscens Deum; Barachia, verò benedicent Deum redditur, que verba rem eandem possunt significare) vel, ut in Nazareorum Evangelio reperitur, *Zoäda*, non autem *Barachia* Mattheus scripsit. Ita responsio verisimili Hieronymus graviori argumento occurrebat. Nam certa, que Origenes ve Origeniana sententia defensores urgent, commodiis expedientur. Lapsus memoriae S. Mattheum temerarius esset qui diceret, et Spiritu sancto Evangelii principi auctori injuriosus

In Latinos, Graecos ceterosque codices errorum manus non affirmamus, ut priores responsiones duce impetrare posse demonstrant; at si affirmaremus, nos Matthaei esset error, sed interpres qui Hebreum Matthaei Evangelium Graecè reddidit; sed amanensis qui Graecum excrerpit; quod Evangeliorum veritati ac dignitati nihil officit. Nonne unius codicis lectionem multis interdum anteponeamus, quando et ea videtur planior, et nulla suspicio est, locum illum data operâ fuisse corruptum? quid autem credamus uocum impulsu Nazarcos, ut hoc in loco Matthaei lectionem corrigenter, seu potius depravarent aut emendarent exemplaria, et loco *Barachie* Joädam ponenter? nunquid secte sua præjudicio duecebant, quo malent Joäde esse, quam Barachie filium Zachariam in templo interfectum? quid ergo peccati erit in loco Matthaei versiculo legendi, Hebreos Graecis et Latinis codicibus anteponi?

Quod alterum non minus Hieronymus quād Origenis sententia difficultatem incurrit. Nam Zacharie propheta temporibus, inquit Hieronymus, vix ruina templi superaret; non ergo Zachariam prophetam interfectum Christus Judeus exprobavit. Etsi verò in atrio domus Domini lapidibus obrusus sit Joäda filius, die tamen optimi potuit inter templum et altare à Judeis censem animam exprimere. Nam templum vocamus totum murorum ambitum, in quo prima pars nomine atrium concluditur, ubi altare holocaustorum constructum erat, ut sacra fierent in oculis omnium. Si quis igitur per vim opprimatur in spatio atrii intercedat et januam, eam presertim, quā ad interiora templi adiutus patet, is aquilus in atrio domus Domini, ac inter templum et altare occidus dicitur. Posterior machina jam disjecta est. Christus voluit rem explorissimam in Scripturis traditam, argumentum immanis crudelitatis et perfidie Iudeorum objectare Scribis et Pharisæis, quoniam nullum in Scripturis serius actata fuit Joäde describitor.

Tandem Malachias quemadmodum in canone postremum locum occupat, sic post ceteros prophetam egit. Scriptorem istum veteris Testamenti libros veluti clausisse Hebreorum traditio est, sive ipse cum Esdrâ, et Synagogæ magna viris condendo sacramorum Librorum catalogo collaboraverit, sive postea clause canonii suum addididerit; quod de re disputatur. De ejus tribu et patria quid dicamus, taceunte Scriptura? Unus pseudo-Epiphanius ex oppido Japha tribus Zabulon fuisse memorat, incerts plene conjecturis. Post Aggeum et Zachariam, constructo jam templo, Deus verbi sui præconem Malachiam delegit. Non enim, ut illi, de negligenti in curando edifici populus accusat; sed divinorum beneficiorum memoriam revocat, et memoris animi significationem reponcit, legem observari, et puris hostiis litari Deo iubens, quod opere domis Dei absoluere suggestum erat Judeis ex legis incuria peccantibus. Deinde quod Nemehias, eadem et Malachias vita reprobavit in populo, ut hinc ad eamdem pertinere utrumque intelligamus. Quia vero usque ad Christum Jesum non erat Deus prophete-

tam alterum suscitatus, vaticiniis suis finem facit ad virtutis et legis officia Iudeorum animos vehementer incitans, suadensque in traditis Israel præcepis permanere, usque dum dies Domini magnum advenisset, eum Deus ipse præparasset homines, angelo suo ablegato, corda patrum cum filiorum cordibus conjuncto; quæ de Joanne Baptista, et Christo Iesu manifestè dicta quisque videt.

Non juvæ prolixiores esse in refellendis eorum opinionibus qui Malachiam angelum sub hominis specie latenter, vel euidenter esse hominem atque Esdram in anibus de causa tradidérunt. Ideone quia *Malachi* Hebreæ idem sonat atque, *angelus meus*; Malachias homo non erit similis ceterorum? ergo neque *Joel*, id est, *Dominus Deus*; neque *Josue*, id est, *Deus Salvator*; neque *Jona*, nimis columba; neque reliqui prophetæ homines erunt, ut probè inquit Hieronymus? Nomen angel, officii nomen est, non naturæ, ait Patres; quoicunque qui mandata Dei ad homines perferunt, licet ipsi sint homines, angelorum nomine interdum in Scripturis vocantur. Quo sensu ea Malachia verba: *Ecce ego mitto angelum meum, de Joanne Baptista dicta esse in Evangelio monemur;* et Malachias ipse cap. 2, v. 7, sacerdotes omnes divinæ legis interpres Dei nuntios sive angelos appellavit: *Lobia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirent ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est.* Sed quid plura? Spiritus carne et ossibus caret; inquit autem auctor Ecclesiastici cap. 49, v. 12, ossa duodecim prophetarum, in quibus et Malachias numeratur, de loco suo pullare. Cur deinde alius non erit Malachias, ubique dictus prophetab Esdrâ, qui nunquam prophetab, sed perpetuo scribi et sacerdos in sacris Litteris nuncupatur? Sed futilis adeò cause sunt ab Hebreis veteribus, et Jonathale Paraphrasit allate (eas autem Hieronymus persecutus contentus recitasse), ut ne censeam quidem dignas audi; multique sequiuntur illi de postremis omnium veteris Testimenti libris, in quibus multa cogniti et dignissima et difficilia pertractantur, disputare.

ARTICULUS XXIII. De libris Machabæorum.

Ad postremum librorum veteris Testamenti dicendo peruenimus, in quo nobilissima Mathathias filiorumque facinora, atque immanitas Egyptiorum Syrorumque regum adversus Iudeos fusa oratione describuntur. In duas partes liber dispersit *Machabæorum* inscripto titulo, cuius ratio primùm inquirenda est; deinde auctorum qui monumenta isthac reliquerunt, prinsipiū contra heterodoxos de librorum divinitate disseveratur. Machabæorum igitur nomen apud nos libri pre se ferunt, qui alio nomine ab Hebreis *Hassamoneorum* vocantur, quod Mathathias, ejusque filios ac nepotes Hassamoneos appellant. Machabæos verò olim dixerunt, quia Jude potissimum, qui primus Machabeus appellatus est, amplissima gesta contra nationes Judaico generi infensas complectantur. Quare autem summus iste imperator exercitus, qui Hebreos